

KONGRESI, SIMPOZIJI, DRUŠTVENO ŽIVLJENJE

SLOVENSKA TRIDESETA LETA

Simpozij Slovenske maticе v Ljubljani, 20. in 21. septembra 1995

Slovenska trideseta leta so časovno vpeta med uvedbo šestojanuarske diktature in izbruh druge svetovne vojne tudi na slovenskih tleh. Predstavljajo neko zaključeno celoto, čeprav so se mnogi procesi začeli že v predhodnih letih oz. se nadaljevali tudi v vojni čas. To je bilo razvidno iz mnogih referatov na dobro obiskanem simpoziju Slovenske maticе, ki je potekal pod vodstvom predsednika Maticе dr. Jože Mahničа in vodje pripravljalnega odbora dr. Petra Vodopivca. Simpozij pa sta gmotno podprla Ministrstvo za znanost in tehnologijo Republike Slovenije in Mestna občina ljubljanska pod vodstvom župana dr. Dimitrija Rupla, ki je - poleg predsednika Maticе - na začetku srečanja pozdravil udeležence in jim zaželel uspešno delo. Na simpoziju prebrani in verjetno tudi neprebrani referati ter diskusijski prispevki bodo objavljeni v posebnem zborniku, ki bo predvidoma izšel sredi leta 1996.

Simpozij o tridesetih letih je ponovno pokazal, da - kljub zaključeni časovni enoti z že omenjenima prelomnicama - preteklosti ni moč "omejiti" in da je razumevanje določenega procesa ali dogodka možno le v poznavanju širšega zgodovinskega konteksta. To se najbolj konkretno pokaže v odnosu z dogajanjem med drugo svetovno vojno: brez poznavanja socialnih, gospodarskih ter predvsem političnih in ideoloških delitev v tridesetih letih ni mogoče razumeti delitev med Slovenci v času vojne. V glavnem so referenti bolj zahajali v predhodna obdobja, zlasti v dvajseta leta ali še bolj nazaj, manj v čas druge svetovne vojne.

V tem predvojnem desetletju so Slovenci dosegli vidne uspehe na področju narodne emancipacije, čeprav je bil stopnjevan unitaristični pritisk Beograda v smeri stapljanja južnoslovanskih "plemen" v enotno jugoslovansko nacijo. Slovenska glasbena in likovna umetnost sta bolj zadihala s sodobnimi evropskimi tokovi, Slovenci smo dobili prvi slovenski celovečerni film V kraljestvu zlatoroga, začeli so se smučarski skoki v Planici in s tem rojstvo mita o Planici, ki prerašča zgolj športno stran dogodka itd. Pomemben pa je tudi nadaljnji razvoj univerze, ustanovitev Akademije znanosti in umetnosti, zasaditev prve lopate in s tem začetek gradnje univerzitetne knjižnice v Ljubljani in še bi lahko naštevati. Na drugi strani pa je naraščal občutek narodne ogroženosti, ne samo zaradi "jugoslovenarstva", temveč tudi zaradi naraščajoče nevarnosti od zahoda in severa: italijanski fašizem in nemški nacizem sta postajala vedno bolj grozeča. Pozabiti ne smemo, da je rapalska meja globoko zajedla v slovensko narodno telo, s koroškim plebiscitom pa je ostal Avstriji (od 1938 delu nemškega rajha) del slovenskega ozemlja, kar je realnost še danes. In tudi izseljevanje ni bilo majhno, zlasti izseljevanje Slovencev pod Italijo, ki so se zaradi fašističnega pritiska in ekonomskih razlogov odločali za beg v jugoslovansko Slovenijo in v precejšnjem obsegu tudi v Argentino in zahodnoevropske države. Tega se je zavedal tudi Edvard Kocbek in leta 1938 zapisal: "Mi doma ne bomo nikdar doumeli praznote, ki ugonablja Slovence po Severni in Južni Ameriki... Reševanje izseljencev nam ne sme biti le zadeva politične tehnike, strankarske simetrije in družbene organizacije, ampak sredstvo vsenarodne vzgoje... Problem našega malega naroda naj se rešuje tako v Sloveniji kakor v Ameriki, tako na Koroškem kakor med našimi kovinarji na Francoskem" (E. Kocbek, Slovensko izseljenstvo, Dejanje 1938).

Najbolj razgibane pa so bile politične in ideološke delitve med Slovenci, katerim je bilo namenjeno največ pozornosti tudi na simpoziju. Gospodarska kriza in z njo porušeni socialni sistemi na začetku tridesetih let, naraščajoča fašizem in nacizem, vedno bolj agresiven komunizem in prvi vojni spopadi, npr. španska državljanska vojna, so razgibali tudi idejne tokove in z njimi povezane razprtije, razhajanja in sovraštva. Tem splošnim evropskim gibanjem se niso izognili tudi Slovenci, in to ne samo v takratni jugoslovanski Sloveniji, temveč tudi zamejski Slovenci in Slovenci po svetu. Bolj ko se bližamo koncu tega desetletja več je bilo skrajnosti in polarizacij v zvezi z odnosom do pojmov Rasa, Narod, Razred, Stranka, Cerkev... komunizem, fašizem itd. Ali je bila za razrešitev vseh teh napetosti res potrebna katarza med drugo svetovno vojno na način medsebojne morije med Slovenci? Vendar je to že tema simpozija, ki bi bil posvečen štiridesetim letom, ki so bila za Slovence usodna in hkrati brez poznavanja dogajanj v tridesetih letih tudi manj razumljiva.

Uvodnemu preglednemu referatu **Petra Vodopivca** (*Trideseta leta*) so sledili prispevki, ki jim je bila skupna rdeča nit tema: slovenski narod, politika in ideologija. Bolj v smeri razmišljanja in teoretičnega pristopa je bil prispevek **Janka Pleterskega** z naslovom *Politika naroda v krizi družbe, države in idej*. **Jure Perovšek** je koncizno označil položaj Slovencev v takratni Jugoslaviji (*Slovenci in Jugoslavija v tridesetih letih*) in s tem dal širši okvir naslednjim referentom, ki so govorili o bolj ali manj ožjih temah. Štirih političnih in

ideoloških taborov so se lotili **Janko Prunk** (*Liberalni tabor med Ljubljano in Beogradom*), **Egon Pelikan** (*Vizija "družbene prenove" v katoliškem taboru v tridesetih letih*), **Lev Kreft** (*Komunisti in neinstitucionalna levica*) in **Franc Rozman** (*Slovenski socialisti in socialni demokrati v tridesetih letih*), ki zaradi odsotnosti referata ni prebral. O demografskih in gospodarskih vprašanjih, ki niso bila tako zanemarljiva za obravnavani čas, sta poročala **Žarko Lazarevič** (*Slovenci v tridesetih letih: prebivalstvo, družba, gospodarstvo*) in **France Kresal** (*Industrija, obrt in gospodarska politika*). Ta sklop je bil po mojem mnenju premalo prisoten v odnosu do ostale obravnavane problematike, saj je to desetletje pretresala velika gospodarska kriza s posledicami skozi celotno obdobje, hkrati pa so se ravno v tem času slovenski razumniki bolj zavedli tudi demografske problematike v najširšem pomenu besede. S prikazom sindikalnega, mladinskega in študentskega gibanja so dopolnili sliko tega desetletja **Miroslav Stiplovšek** (*Slovensko strokovno - sindikalno gibanje v tridesetih letih*), **Slavko Kremenšek** (*Dileme in težnje v študentskem gibanju*) in **Anka Vidovič-Miklavčič** (*Vloga in organiziranost mladine v letih 1929-1941*). **Feliks J. Bister** pa je s pomočjo političnih karikatur osvetlil nekatere strani delovanja pomembnega in hkrati kontroverznega slovenskega politika iz obdobja med obema vojnama, tj. Antona Korošca, in sicer v v referatu z enakim naslovom (*Anton Korošec*).

Gornjemu sklopu referatov so sledili prispevki, ki so se dotikali raznih področij znanstvenega, kulturnega, umetniškega in sploh duhovnega ustvarjanja ter delovanja med Slovenci v predvojnem času. Prepletenost duhovnega življenja se kaže tudi v tem, da ni bilo področja ustvarjanja in razmišljanja, kjer ne bi bili prisotni tudi politika in ideologija. To so pokazali tudi prebrani referati na drugem dnevu simpozija. Žal sta odpadla najavljena prispevka **Borisa Paternuja** (*Božo Vodušek - ob devetdeseti obletnici rojstva*) in **Jožeta Pogačnika** (*Položaj in pomen revialnega tiska*). Zlasti slednji referat je pustil kar veliko praznino, saj sta bili založniška in revialna dejavnost v tridesetih let med pomembnimi karakteristikami dobe. O vlogi univerze je govoril **Vasilij Melik** (*Univerza in znanost*) in opozoril na pomen te znanstvene in pedagoške institucije, ki je ravno v tem desetletju doživljala svoj notranji razvoj, hkrati pa ni mogla uiti splošnim idejno-političnim nasprotjem in delitvam v družbi. Melikov referat je dopolnil **Frane Jerman** (*Filozofija pri Slovencih v tridesetih letih*), kar je sprožilo tudi kasnejšo diskusijo - in sicer na primeru sociologije - o vlogi drugih znanstvenih disciplin v obravnavanem času. Vloga slovenskih izobražencev v tistem času je porasla in bila odmevna tudi v širši javnosti. Kakšni so bile odnosi in razhajanja med njimi nam je orisal **Ervin Dolenc** (*Slovenski izobraženci v tridesetih letih in njihove delitve*).

O mestu cerkve v duhovnih tokovih tistega časa je spregovoril **Jožko Pirc** (*Cerkveni in duhovni tokovi*) in s tem omogočil poslušalcem primerjavo z gledanji, ki jih je dan pred tem podal v svojem referatu Egon Pelikan. Vloga jezika pri ohranjanju slovenstva je znana in zlasti poudarjena v kriznih časih in ob raznih unitarističnih in podobnih pritiskih. O tem je govoril **Janez Rotar** (*Boji za slovenščino kot znamenje slovenstva*), **Helga Glušič** pa o bogastvu slovenske proze v obravnavanem času (*Razsežnost literarnih teženj v slovenski prozi tridesetih let*). Pripravljalni odbor je pritegnil tudi poznavalce kulturnih teženj in umetnosti za trideseta leta. **Andrej Inkret** (*Kulturni problem slovenstva*) je orisal vlogo kulture v širšem kontekstu, ki so ga dopolnili referenti za posamezna vprašanja, in sicer za gledališče **Lado Kralj** (*Dramatika in gledališče*), za likovno umetnost **Milček Komelj** (*Upodabljajoča umetnost*) in za glasbo **Primož Kuret** (*Slovenska glasba v tridesetih letih*). Dvodnevni simpozij sta v poznih popoldanskih urah zaključila referata **Janeza Stergarja** (*Odnos matične Slovenije do svojih zamejcev*) in **Marjana Drnovška** (*Slovenski izseljenci in domovina*).

Slovenska matica se je odločila za širok pristop in povabila k sodelovanju poznavalce ključnih vprašanj za trideseta leta pri Slovencih. Pri konceptu, ki temelji na obravnavi določenega časovnega obdobja, se vedno najdejo še neupoštevani ali premalo poudarjeni segmenti življenja in dela Slovencev. Tako se je zgodilo tudi pri tem simpoziju. Načrtovana in nerealizirana je bila tema o vlogi šolstva in o jugoslovanskih pritiskih nanj, kar bo verjetno upoštevano pri pripravi zbornika. V diskusiji je bilo nekaj opozoril na bele lise simpozija, med njimi tudi o neobravnavanju urbanizma in arhitekture (omenim naj samo Plečnika in njegov delež v tridesetih letih). Tudi tu ni nič zamujenega in se lahko ta vrzel dopolni z objavo prispevka na to temo v zborniku. Med diskusijskimi razmišljanji je bila pomembna pripomba Milice Kacin - Wohinčeve, da se večina raziskovalcev zgodovine Slovencev med obema vojnoma omejuje le na Slovence, ki so živeli v takratni jugoslovanski Sloveniji, na primorske in ostale Slovence, ki so živeli zunaj državnih meja (in tudi na izseljence, pripomba poročevalca!) pa se kar nekako pozablja. Da to ni osamljen primer, nam dokazuje tudi znanstveno poročilo *Ključne značilnosti slovenske politike v letih 1929-1955*, ki ga je skupina dvanajstih slovenskih zgodovinarjev pripravila za Državni zbor Republike Slovenije septembra 1995. Odmevi političnih in ideoloških razmer v Jugoslaviji so vplivali tudi na delovanje tujih držav, kjer so živeli Slovenci. Vendar je to že zadeva druge debate in se simpozija Slovenske matice septembra 1995 direktno ne tiče. Na koncu samo drobna tehnična pripomba: dvorana Matice je dovolj primerna za tovrstna znanstvena srečanja, vendar je bila slišnost referentov, zlasti v zadnjih vrstah, dokaj slaba, kar pa se da popraviti z boljšimi zvočnimi aparaturami.